

УДК 343.2

*М. Є. Григор'єва*, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

## ОСОБЛИВОСТІ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ ПРИ ПОСОБНИЦТВІ

*Статтю присвячено розгляду суперечливих питань, що стосуються дійового каяття пособника. Обґрунтовано, що дійове каяття пособника може виражатися тільки в активних діях, встановлено відмежування дійового каяття пособника від добровільної відмови пособника від доведення злочину до кінця.*

**Ключові слова:** *співучасть, співучасники, пособник, дійове каяття.*

Питання про дійове каяття співучасників є одним із дискусійних питань у науці кримінального права, вирішення якого має не лише наукове, а й практичне значення. Чинне законодавство не містить норми про дійове каяття співучасників, у ньому відсутнє й визначення загального поняття дійового каяття, незважаючи на те, що дійове каяття широко застосовується у кримінальному законодавстві як самостійна кримінально-правова категорія і як елемент, що знижує ступінь суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин. Багато інститутів, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності, звільненням від кримінального покарання, звільненням від відбуття покарання, пом'якшенням покарання, призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, і при знятті судимості використовують дійове каяття з різним поєднанням його елементів, таких як щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків, усунення заповідіної шкоди. Юридична природа дійового каяття полягає в тому, що воно є самостійною кримінально-правовою категорією, яка сформувалася впродовж тривалого історичного періоду і є позитивною, післязлочинною, соціально корисною правовою поведінкою, що визнається підставою, яка знижує ступінь суспільної небезпечності особи, котра вчинила злочин, при пом'якшенні покарання (як об-

ставина, що пом'якшує покарання, при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; при її звільненні від кримінального покарання (при звільненні від кримінального покарання з випробуванням); при звільненні від відбування покарання (при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання); при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким і при достроковому знятті судимості.

Виходячи з назви ст. 45 КК, законодавець конкретизує підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, укладаючи їх у зміст одного поняття – «дійове каяття».

Термін «дійове каяття» більше не вживається в тексті кримінального закону, хоча є достатньо сталим у кримінально-правовій літературі. Це дає підстави стверджувати, що термін «дійове каяття» використовується в законодавстві та судовій практиці в подвійному значенні:

1) у ст. 45 КК за допомогою цього терміна визначається зміст дійового каяття, що охоплює всі його складові частини в єдності та є одним цілим;

2) термін «дійове каяття» вживається тільки для характеристики елементів дійового каяття як частини цілого (наприклад, при визначенні обставин, які пом'якшують покарання (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК)).

У подальшому розглядатиметься дійове каяття в його першому значенні й встановлюватимуться ознаки дійового каяття як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Дійове каяття в контексті ст. 45 КК характеризується як соціально-активна, позитивна поведінка особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, що має юридичне значення як підстава звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності. Дійсно, звернення до ст. 45 КК показує, що поняття дійового каяття утворюють три елементи, взяті в своїй єдності, а саме: 1) щире каяття; 2) активне сприяння розкриттю злочину; 3) повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

У правовій літературі дійове каяття розглядається як поведінка, яка позитивно характеризує особу злочинця і виявляється в діях по

запобіганню шкідливим наслідкам вчиненого, добровільному відшкодуванню нанесеного збитку або усуненню заподіяної шкоди, а також у діях з активного сприяння правоохоронним органам у розкритті злочину і з'явленні зізнанням. Проте одноманітного його тлумачення в науці та слідчо-судовій практиці немає.

Багато авторів вкладають у це поняття самий різний зміст. Деякі науковці дійове каяття зовсім не пов'язують із розкаянням особи, жалкуванням про свій вчинок, а лише вказують на усунення наслідків вчиненого злочину<sup>1</sup>; інші – дійове каяття розглядають як активну добровільну поведінку особи, спрямовану на запобігання, усунення або зменшення фактичних шкідливих наслідків вчиненого, а також надання допомоги правоохоронним органам у розкритті вчиненого злочину<sup>2</sup>; низка вчених визначають дійове каяття як добровільні активні дії особи, яка вчинила злочин, що виражаються в повному визнанні своєї провини і розкаянні, яке об'єктивно підтверджується з'явленням зізнанням або іншими суспільно корисними вчинками, сприянням розкриттю злочину, загладжуванням заподіяної шкоди, а також іншими, що свідчать про розкаяння особи, діями<sup>3</sup>. Уявляється, що дійове каяття особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, є різновидом правомірної суспільно корисної післязлочинної поведінки цієї особи.

Характеристика дійового каяття як позитивної післязлочинної поведінки відповідно до ст. 45 КК включає три елементи (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди), які й визначають дві істотні ознаки дійового каяття: засудження особою своєї злочинної поведінки і загладжування заподіяної у результаті злочину шкоди. У свою чергу, засудження особою своєї злочинної

<sup>1</sup> Алюшкин П. В. К вопросу о разграничении деятельного раскаяния и иных оснований освобождения от уголовной ответственности / П. В. Алюшкин // Дифференциация ответственности и вопросы юридической техники в уголовном праве и процессе / под ред. Л. Л. Кругликова. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т, 2001. – С. 93.

<sup>2</sup> Антонов А. Г. Деятельное раскаяние / А. Г. Антонов. – Кемерово : Кузбасс-издат, 2002. – С. 87.

<sup>3</sup> Щерба С. П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении / С. П. Щерба, А. В. Савкин. – М. : Спарк, 1997. – С. 59.

поведінки, як ознака дійового каяття, складається з двох елементів – щирого каяття й активного сприяння розкриттю злочину, а заглажування заподіяної у результаті злочину шкоди – з повного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Такі ознаки так само притаманні й дійовому каяттю при співучасті. Крім того, перелічені ознаки є лише основою для визначення змісту дійового каяття і потребують додаткових специфічних ознак, які б визначали особливості співучасті – умисну спільну участь декількох суб'єктів злочину в учиненні умисного злочину. Вирішення цього питання має відображати особливості співучасті як єдиного процесу, що складається з діянь усіх співучасників і веде до єдиного загального злочинного результату. Саме така особливість вимагає додаткових ознак для дійового каяття співучасників, які можна визначити таким чином: а) дійове каяття при співучасті можливе тоді, коли виконавцем учинено закінчений або незакінчений умисний злочин; б) дійове каяття кожного співучасника носить індивідуальний характер і не може бути поширено на інших співучасників. Такі додаткові ознаки є обов'язковими для всіх співучасників. Разом із тим дійове каяття має свою специфіку, що зумовлена конкретною роллю кожного співучасника у спільному вчиненні злочину. Саме тому виникає необхідність у з'ясуванні специфіки дійового каяття пособника.

Згідно з ч. 5 ст. 27 КК пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину. Особливістю ролі пособника у спільному вчиненні злочину є саме сприяння вчиненню злочину іншим співучасникам. Сприяння пособника за своїм змістом полягає у певному діянні, яке є необхідною умовою для вчинення злочину іншими співучасниками і настання загального злочинного результату. Отже, специфікою дійового каяття при пособництві є характер причинного зв'язку між діянням пособника і загальним злочинним наслідком вчинення злочину. Діяння пособника, яке сприяє вчи-

ненню злочину, перебуває в опосередкованому причинному зв'язку, що веде до загального злочинного наслідку. Таким чином, для реалізації дійового каяття пособника слід вжити заходи, які б переривали розвиток причинного зв'язку між діянням виконавця і загальним злочинним результатом. Можливість такого переривання, а значить, і можливість дійового каяття пособника залежить від форми пособництва.

Традиційно в науці кримінального права залежно від виду дій за їх характером (із точки зору зовнішнього прояву) пособництво поділяють на фізичне та інтелектуальне. При фізичному пособництві особа вчиняє діяння, яке допомагає фізично виконавцю виконати об'єктивну сторону певного складу злочину. Таке сприяння пособника може надаватися як на стадії готування, так і на стадії замаху, тобто безпосередньо під час вчинення злочину, але обов'язково до фактичного його закінчення.

Для дійового каяття при фізичному пособництві необхідно, щоб особа змінила характер вже наданого або такого, що надається чи буде надане в майбутньому, фізичного сприяння, яке має бути використане виконавцем чи іншими співучасниками. Саме тому дійове каяття при такому пособництві вимагає активної поведінки, що полягає не лише в усуненні створених умов для вчинення злочину, відібранні наданих засобів чи відновленні усунутих перешкод, а й у з'явленні зі зізнанням, сприянні певним державним органам у розкритті злочину незалежно від того, чи вдалося їм вчасно відреагувати на дії пособника і відвернути шкоду, яка завдається цим злочином, або в інших діях, які визначає законодавець. У випадку тільки усунення створених пособником умов для вчинення злочину, які виконавець ще не використав, не можна говорити про дійове каяття пособника, бо таке діяння не відтворює всіх ознак дійового каяття.

При цьому може трапитися, що через різні об'єктивні обставини у пособника, який здійснює дійове каяття, відсутня реальна можливість відновити усунені перешкоди або вчинити інші дії, які б доводили, що особа розкаюється у сприянні приховуванню злочину. Такі дії можуть бути здійснені не лише винним, а й іншими особами (наприклад, батьками неповнолітнього, родичами, близь-

кими тощо) за умови, що ініціатива таких дій виходить тільки від пособника.

Таким чином, при фізичному пособництві дійове каяття має обов'язково реалізовувати одну з істотних ознак дійового каяття, а саме: засудження особою своєї злочинної поведінки, яка складається з двох елементів – щирого каяття й активного сприяння розкриттю злочину, а наступна ознака – загладування заподіяної в результаті злочину шкоди, тобто повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди – може мати місце тільки тоді, коли злочином завдано збитків чи заподіяно шкоду<sup>1</sup>. Отже, друга істотна ознака дійового каяття є факультативною для дій пособника при фізичному пособництві.

Інтелектуальне пособництво зміцнює рішучість виконавця вчинити злочин шляхом використання останнім порад, вказівок, задалегідь даних обіцянок переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, тощо.

Обіцянка укрити, придбати чи збути майно, здобуте злочинним шляхом, дає співучасникам упевненість у собі. Тому дійове каяття полягає у відмові від своїх обіцянок після вчинення злочину і пов'язане з певним ризиком для самого пособника, якщо він повідомляє про це інших співучасників або вони отримують таку інформацію від іншої особи, тим більше, що для дійового каяття таких дій недостатньо. Пособництво можливе на стадії готування і замаху, тому дієво розкається пособник може тільки на стадії замаху або закінченого злочину. Якщо пособник обіцяв сприяти й відмовився до початку виконання виконавцем об'єктивної сторони складу злочину, то це добровільна відмова від доведення злочину до кінця, а якщо після закінченого замаху або злочину, то це дійове каяття. У тому разі, якщо пособник добровільно припинив приховування злочину і звернувся до органів влади, то для дійового каяття цього недостатньо, потрібно здійснити ще певні дії, які підтверджували б

---

<sup>1</sup> Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верхов. Суду України № 12 від 23 груд. 2005 р. // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 2. – С. 13–16.

саме дійове каяття. Тільки в такому випадку буде реалізована одна з істотних ознак дійового каяття – засудження особою своєї злочинної поведінки.

Добровільна відмова пособника, коли він вчиняє активні дії для запобігання настанню злочинного результату, дещо схожа з активними діями пособника при дійовому каятті, особливо при інтелектуальному пособництві, коли добровільна відмова пособника полягає тільки в активних діях<sup>1</sup>. Це питання тісно пов'язане з тим, на якій стадії вчинення злочину діє пособник.

Достатньо велика кількість учених вважають, що добровільна відмова також можлива на стадії закінченого замаху, але в тих окремих випадках, коли винна особа ще зберігає контроль над подальшим ходом подій (зокрема, над розвитком причинного зв'язку в злочинах з матеріальним складом)<sup>2</sup>. Якщо ж контроль відсутній, і особа нічого не може зробити для запобігання злочину, то в таких випадках було б правильним визнати позицію тих учених, які розглядають активні позитивні дії винного після закінченого замаху як розкаяння винної особи, і за наявності обставин, указаних у законі, розглядати як дійове каяття<sup>3</sup>. На стадії закінченого замаху добровільна відмова пособника виражається у вживанні заходів для попередження злочинного наслідку, а для дійового каяття пособника не обов'язково попереджувати настання злочинного наслідку, а достатньо лише вчинити будь-які активні дії, що свідчили б про те, що пособник щиро розкаюється у своїй попередній поведінці і реалізовує дійове каяття.

Інтелектуальний пособник своїми діями зміцнює рішучість виконавця вчинити злочин, нейтралізує мотиви, що стримують виконавця, впливає на зміст його умислу. Тому для добровільної відмови при інтелектуальному пособництві необхідно, щоб особа нейтралізувала результати своїх дій із зміцнення рішучості вико-

<sup>1</sup> Орловський Р. С. Особливості добровільної відмови при пособництві / Р. С. Орловський // Проблеми законності : міжвід. республік. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – С. 191.

<sup>2</sup> Щерба С. П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении / С. П. Щерба, А. В. Савкин. – М. : Спарк, 1997. – С. 97.

<sup>3</sup> Антонов А. Г. Деятельное раскаяние / А. Г. Антонов. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2002. – С. 111.

навця. Інтелектуальний пособник, який добровільно відмовився від продовження злочинної діяльності, має переконати виконавця відмовитися від реалізації злочинного наміру. І коли зусилля пособника виявляться безрезультатними, і виконавцем буде вчинено злочин, то добровільної відмови пособника не буде<sup>1</sup>. У такій ситуації можливе тільки дійове каяття при умові, що особа вчинить ще хоча б одну дію з тих, які входять до складу дійового каяття. При цьому не обов'язково, щоб пособник, який здійснює дійове каяття, попереджував вчинення злочину, достатньо дій, які доводили б, що особа розкаюється в попередній злочинній діяльності.

Відмінність добровільної відмови пособника від його дійового каяття встановлюється за суб'єктивним критерієм, тобто залежно від ставлення винного до здійснених ним дій, його особистим уявленням про ступінь вчинення ним злочину. На стадії закінченого замаху на злочин добровільна відмова пособника можлива тільки у тому випадку, коли між здійсненням діяння виконавцем і реалізацією суспільно небезпечних наслідків існує проміжок часу, протягом якого пособник може запобігти суспільно небезпечним наслідкам. Якщо цього проміжку часу немає, то добровільної відмови від доведення злочину до кінця пособником вже бути не може, а має місце тільки дійове каяття, що виявляється в засудженні особою своєї злочинної поведінки, яка складається із щирого каяття та активного сприяння розкриттю злочину, а у випадку наявності шкоди, – і в загладжуванні заподіяної у результаті вчинення злочину шкоди, тобто повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

Викладене дозволяє зробити висновок, що специфікою дійового каяття пособника є те, що: по-перше, дійове каяття при пособництві може виражатися тільки в активних діях, які доводили б, що особа розкаюється в своїй попередній злочинній діяльності; по-друге, таких дій може бути мінімум дві – щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, а якщо злочином заподіяно шкоду,

---

<sup>1</sup> Орловський Р. С. Особливості добровільної відмови при пособництві / Р. С. Орловський // Проблеми законності : міжвід. республік. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – С. 192.



то додається ще одна дія, а саме: повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

*Статья посвящена рассмотрению спорных вопросов, которые касаются деятельного раскаяния пособника. Обосновано, что деятельное раскаяние пособника заключается только в активных действиях, установлено отличие деятельного раскаяния пособника от добровольного отказа пособника от доведения преступления до конца.*

*The article discusses controversial issues that relate to active repentance accomplice. It is proved that active repentance accomplice is only activity, unlike established active repentance accomplice accomplice of voluntary refusal from completing the crime.*

*Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри кримінального права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 1 від 3 вересня 2013 р.).  
Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент  
**О. О. Пащенко.***